

Војни архив

ЧУВАР ЗНАЊА О СНАЗИ НАРОДА

Као установа од националног значаја и носилац целокупне архивске делатности у Министарству одбране и Војсци Србије, Војни архив Сектора за политику одбране данас има посебну улогу и у модернизацији архивске делатности кроз примену савремених мера заштите и коришћења архивске грађе за потребе система одбране. У складу с развојем технологије, пратећи савремене трендове у архивској делатности, Војни архив предузима низ мера како би се архивска грађа сачувала и учинила доступном заинтересованим корисницима.

Пише Душан ГЛИШИЋ

Фото: Горан Станковић

Истрага за српским националним фениксом, ако нам некада, опет, за јачање моралне и слободарске снаге затреба та неуништива птица, налик народу који је и на овако турском подручју какво је Балканско полуострво опстајао и у најтурбулентнијим временима, могла би да започне у најстаријој архивској установи српске државе, Војном архиву, који ће за две године обележити 150

година постојања. Имамо ли, међутим, довољно свести о непроцењивом значају установе у којој се чува обиље историјских сведочанстава о трајању и трагедији српског народа на овим просторима? У касарни Војнотехничког института у Жаркову чувају се документа о српским националним коренима и несаломивој слободарској снази народа који је од формирања модерне државе као победник изашао из два светска рата и десетак регионалних ратова.

Међу најдуговечнијим документима који се чувају под његовим кровом, у не баш најидеалнијим условима, свакако су они из времена српско-турских ратова, али потрага за још старијим никада није прекидана, па тако најстарији пронађени документ потиче из 1716. године. Трагање за војном архивском грађом и документарним материјалом тек је један од задатака установе која се бави њиховом заштитом и проучавањем за потребе система одбране. Након ступања на снагу Закона о архивској грађи и архивској делатности некадашњи специјализовани архив Министарства одбране добио је статус јавног архива и тиме се, према речима његовог директора пуковника Петра Ивановића, суочио са низом изазова који подразумевају повећан степен одговорности, обим послова и измену приоритета.

– Одређен новим законом за установу од националног значаја, Војни архив је постао носилац целокупне архивске делатности у Министарству одбране и Војсци Србије. Организацијско-мобилизацијским

променама, реализованим октобра 2022, бројно стање се након деценије стагнације повећало, а од првих дана ове године Војни архив постао је део Сектора за политику одбране. Као установа од националног значаја и носилац целокупне архивске делатности у Министарству одбране и Војсци Србије, Војни архив данас има посебну улогу и у модернизацији архивске делатности кроз примену посебних мера заштите и коришћења архивске грађе за потребе система одбране. У складу с развојем технологије, пратећи савремене трендове у архивској делатности, Војни архив предузима низ мера како би се архивска грађа сачувала и учинила доступном заинтересованим корисницима. Без обзира на то што су архивски фондови сређени, вишеструка пресељења, старост архивске грађе, као и њено често коришћење, доводе до опасности од уништења. Захтеви времена, посебно напредак савремене информатике, технологије и потреба заштите докумената старих и по двеста година наметнули су њихову редовну дигитализацију. Пројекат је покренут још 2006. па Војни архив данас поседује најсавременију опрему за дигитализацију, истакао је пуковник Ивановић.

НЕПРЕКИДНА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ПРЕДУСЛОВ САВРЕМЕНОГ КОРИШЋЕЊА ГРАЂЕ

Пратећи савремене технологије и трендове запослени у Војном архиву упорни су у проналажењу решења како би веома богату ризницу докумената сачували од све агресивнијег зуба времена. Донацијама норвешке владе далеке 2006. покренут је процес дигитализације, који и данас траје. Уз опрему за скенирање набављени су сервери и друга рачунарска опрема, формирана је дигитална читаоница, а под покровитељством Џеферсон института израђен је програм за управљање сложеним процесом дигитализације, па је до 2010. дигитализовано око осам одсто целокупне архивске грађе од око 41 милион листова. Након прекида сарадње са Џеферсон институтом Војни архив је дигитализацију наставио сопственим кадром, усмеравајући се на појединачне пројекте и реализацију међународних споразума са појединим меморијалним центрима, музејима и установама, од којих се истичу „Јад Вашем” из Израела, Музеј Холокауста из Вашингтона, Агенција за реституцију, Српска православна црква.

У међувремену се наметнула и модернизација серверске платформе па је увођењем Информационог система дигиталног архива (ИДА 2.0), који је у потпуности пратио структуру фондова Војног архива, од 2016. рад на дигитализацији значајно побољшан и унапређен. Срећом, техничке поставке ИДА 2.0 омогућавају његов даљи развој и унапређење, па ће већ уочене напредније могућности, које су временом

постале део информатичког и технолошког развоја, и у архивској делатности успешно моћи да се примене у даљој заштити наше богате и драгоцене архивске грађе, истичу у Војном архиву.

– Војни архив је упознат са платформом и стратегијом Србије за дигитализацију културног наслеђа и с јединственим софтверским решењем за дигитализацију, управљање и чување архивске грађе у Државном архиву Србије – АРХИС, које је осмишљено као саставни део рада свих архивиста и запослених у архивској мрежи наше земље. Присуствовали смо презентацији „Обука за рад у новом информационом систему АРХИС”, одржаној 2019. године. С обзиром на то да не постоје технолошке препреке, а пошто Војни архив на реализацији различитих заједничких пројеката с циљем једнообразног и стручног вођења документације о културним добрима већ сарађује с архивима и установама, како у Србији, тако и у иностранству, можемо рећи да има начина да се историјско и архивско благо похрањено у Војном архиву нађе у обједињеном систему дигитализованог културног наслеђа Републике Србије, наравно, под материјалном и интелектуалном заштитом Министарства одбране и као неotuђив део Војног архива, истиче директор пуковник Петар Ивановић.

БОГАТА РИЗНИЦА ДОКУМЕНАТА

Обједињујући архивску грађу Војске Кнежевине и Краљевине Србије, Краљевине СХС и Југославије, свих војски и војних формација из Другог светског рата с подручја некадашње СФРЈ, Југословенске народне армије и савезних органа за народну одбрану, Војске Југославије и СЦГ, Војноисторијског института, војних судова и војних правосудних органа до њиховог гашења 2004. године, Војни архив је постао рудник највреднијег националног блага везаног за систем одбране, драгоцености које неуморни истраживачи српске и регионалне (војне) прошлости нису заборављали ни у временима најозбиљнијих криза и изазова. То је и разумљиво ако се зна да у депоима Војног архива посвећене истраживаче различите провенијенције чека више од 41 милион листова архивске грађе, укупне дужине 7.500 метара, смештених у хиљадама сандука, кутија и микрофилмова, а који се налазе у 3.000 метара квадратних у Жаркову.

– Богати фондус којим располаже Војни архив представља не само културно добро од националног значаја већ и архивску грађу и документарни материјал од изузетног значаја за безбедност и одбрану земље. Већи део архивске грађе је у добром стању и расположив је за коришћење у читаоници Војног архива. Архивска грађа настала од 1847. до 1971. отворена је за истраживаче и обухвата више фондова од којих

је сваки подједнако интересантан и драгоцен јер сведочи о изузетно значајним историјским догађајима и личностима, специфична је по садржини и форми и јединствена по целовитости, истиче Маријана Мраовић, начелник Одељења архивске грађе отворене за истраживаче.

Група фондова Војске Кнежевине и Краљевине Србије садржи аутентичну мемоарску грађу носилаца војне власти и сведочи о друштвеној и политичкој клими тог периода, околностима које су довеле до Првог светског рата и ратним дешавањима виђеним

кроз призму представника војног врха. У групи фондова Краљевине СХС, односно Југославије похрањена је и грађа Главног ђенералштаба, Врховне команде, Министарства Војске и Морнарице и других организацијских целина Војске и њиховог утицаја на друштвенополитички и културни развој земље у међуратном периоду. Група фондова везана за Други светски рат обухвата грађу насталу као резултат делатности окупатора на територији Србије, посебно архиву италијанске и немачке војске. Ту су и групе фондова Народнослободилачке војске Југославије, емигрантске владе Краљевине Југославије, Југословенске војске у отаџбини, Недићеве архиве, Независне Државе Хрватске, ВБА, врховног команданта оружаних снага СФРЈ, војних судова...

СВЕ БОГАТИЈА ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ

Део архивске грађе доступан је и широј јавности, па је тако током претходне три године реали-

зован низ значајних пројеката на републичком нивоу. Изложба „Ратна слика Србије у Другом светском рату”, коју су приредили Војни архив, Историјски архив Пожаревац, Војни музеј и Медија центар „Одбрана”, организована је под покровитељством Министарства одбране и Града Пожареваца поводом обележавања 75 година од победе над нацизмом и фашизмом у Другом светском рату. Трајала је од 15. октобра до 15. новембра 2020. у Дому Војске Србије у Београду, а потом од 15. новембра до 25. децембра 2020. у Галерији савремене уметности у Пожаревцу. Изложба је гостовала и у музеју Спомен-парка „Крагујевачки октобар” и у Народном музеју у Нишу, Краљеву и Ваљево.

– Изложба „Април 1941”, коју су поводом обележавања осамдесет година од почетка Другог светског рата на територији Југославије приредили Војни музеј, Музеј ваздухопловства, Војни архив и Медија центар „Одбрана”, трајала је од 6. априла до 16. маја 2021. у Дому Војске Србије у Београду. У септембру исте године потписан је протокол о сарадњи с Балканолошким институтом САНУ, којим је дефинисана истраживачка и архивистичка сарадња на проучавању историје и страдања Срба у Независној Држави Хрватској и односа Ватикана са НДХ. Она обухвата прикупљање, истраживање, обраду, превођење, анализу и поређење историјских извора, писање научних и стручних радова и издавање монографских зборника архивске грађе, учешће на међународним и домаћим научним конференцијама и припремање изложби, све у циљу доприноса очувању националног идентитета и интегритета српског народа путем презентовања поу-

зданих историографских чињеница базираних на релевантној архивској грађи о страдању Срба у НДХ, рекла је Маријана Мраовић.

Војни архив је наставио и реализацију једног од основних сегмената архивске делатности – приређивање и публикавање зборника сређене архивске грађе. У протеклим годинама научној, стручној и широј јавности тако је постала доступна одабрана архивска грађа о извештајима и наредбама Недићеве Владе народног спаса за Пожаревачки округ у два тома, о деловању народноослободилачких јединица у Другом светском рату у Србији и Пожаревачком округу у сарадњи са Историјским архивом Пожаревац, док је у сарадњи са Историјским архивом Новог Сада публиковано неколико зборника докумената, посебно о злочинима у НДХ у три тома и „Зборник одабраних докумената Комесаријата за избеглице и пресељенике Владе народног спаса 1941–1944. године”.

Војни архив је 2013. године започео рад на попису војних и цивилних губитака Краљевине Србије у људству и изради базе података погинулих у Првом светском рату на основу архивске грађе Војног архива. Пројекат је реализован у току 2019. године. О обиму задатка говоре подаци да Војни архив располаже са готово три милиона докумената који се односе на наведени период српске историје.

УБРЗАНО ОПРЕМАЊЕ И МОДЕРНИЗАЦИЈА ДЕЛАТНОСТИ

Брига о чувању и заштити националног богатства похрањеног у депоима Војног архива никада није престајала. Само су прилике и услови за њену реализацију током времена били различити. Последњих година изгледа да се ствари мењају набоље. Током 2022. и 2023. Војни архив добио је нове наменске сандуке и значајније количине кутија и полица за смештај и чување архивске грађе у депоима, чиме су услови у депоима знатно побољшани. Извршена је дезинфекција депоа са архивском грађом, набављени су уређаји за пречишћавање ваздуха и дезинфекцију и стерилизацију опреме и заштитна опрема за запослене, чиме су обезбеђени услови за безбедан рад са архивском грађом. Депои су данас опремљени најсавременијим термо-барохигрометрима за мерење температуре, влажности ваздуха и ваздушног притиска са циљем праћења услова смештаја архивске грађе.

Оно што запослени у Војном архиву истичу као приоритет свакако је усељење у нову, наменску

Пуковник
Петар Ивановић

ОД ТРЕЋЕГ, ИСТОРИЈСКОГ ОДЕЉЕЊА ДО ВОЈНОГ АРХИВА

Војни архив баштини традиције Историјског одељења, основаног 5. фебруара 1876. на иницијативу Јована Драгашевића, тада поручника и професора историје и географије у Војној школи. Указом кнеза Милана Обреновића формирано је посебно Треће одељење са задатком да прикупља историјску грађу и пише ратну историју, чува целокупну архиву и руководи Ђенералштабном библиотеком. Током балканских ратова и пред Први светски рат Историјско одељење Главног ђенералштаба Војске Кнежевине и Краљевине Србије радило је на систематизацији и чувању архивске грађе. Судбина Историјског одељења и архивске грађе војне провенијенције у Првом светском рату била је повезана са страдањем српског народа и његове војске. Већи део архиве пребачен је најпре до Скадра, а затим и на Крф и у Солун. Део архиве уништен је у великом пожару који је избио у Солуну 1917, део је уочи и током пробоја Солунског фронта закопан и сакриван на путу до Србије, па се по ослобођењу земље приступило прикупљању мемоарске грађе. Историјско одељење Генералштаба Краљевине Југославије током две деценије постојања проналазило је разна документа из минулих ратова, преводило текстове, припремало материјале за војне изасланике и посредовало у споровима писаца војне историје.

Још пре окончања Другог светског рата наредбом врховног команданта у Генералштабу Југословенске армије формирано је Одељење историјско и за ратне опите. Почетком 1946. издвојен је Одсек за ратне опите, а од Историјског одељења с архивским одсеком у марту настаје Историјски институт, који већ следеће године постаје Војнонаучни и издавачки институт.

На путу до данашњег Војног архива требало је прећи још неколико важних корака. После само годину дана, даљом реорганизацијом Војнонаучни и издавачки институт преименован је у Војноисторијски институт ЈНА са Архивом ВИИ, који преузима улогу Архива оружаних снага СФРЈ. Назив Војни архив датира од 1992. године. Све до јесени 2006. био је у саставу Војноисторијског института, а затим Института за стратегијска истраживања. Најзад, почетком ове године, 3. јануара, Војни архив добио је статус самосталне целине у склопу Сектора за политику одбране.

зграду, чија се изградња очекује, као и предуслов за реализацију амбициозних планова.

– Надамо се да ћемо 150 година од оснивања, као најстарији архив српског народа и државе, обележити у новом здању, знатно подеснијем за реализацију наше делатности од овог у коме смо сада, рекао је пуковник Ивановић, додајући да су за ову и наредну годину планирани и набавка опреме и уређење простора за формирање и што скорије увођење у рад неопходне лабораторије за конзервацију и рестаурацију архивске грађе, за шта је, у сарадњи са архивима у Републици Србији и у иностранству, планирана и обука кадра. ▀